

Ganzen in de Lage Landen

Het gaat goed met de ganzen in de Lage Landen. Vrijwel alle soorten zijn, sinds het verschijnen van het vorige themanummer in 1987, in aantal toegenomen. Brandgans (*Branta leucopsis*) en Grauwe gans (*Anser anser*) zijn spectaculair toegenomen en zijn in enkele decennia tijd van zeldzame bezoekers zelfs tot 'gewone' broedvogels geworden. In dit themanummer wordt echter ook de keerzijde van deze toename van zowel overwinterende ganzen als het langere verblijf van broedganzen in het voorjaar en zomer belicht. In dit artikel trekt de themaredactie de voornaamste conclusies uit de uiteenlopende bijdragen. Hoe nu verder?

Ganzen: een successtory

Al eeuwenlang moeten de Lage Landen met hun rivieren, meren, kwelders, wadden en moerassen een eldorado voor ganzen zijn geweest. Door inpoldering en landbouw zijn vanaf de Middeleeuwen uitstekende voedsel terreinen ontstaan.

Met hun zachte winters, waar de gemiddelde temperatuur vrijwel hetzelfde is als 's zomers in de Arctis, zijn de Lage Landen ideaal voor overwinterende ganzen uit arctische streken. Door te trekken leven deze ganzen het hele jaar rond bij dezelfde temperatuur.

Een temperatuur waarbij gras langzaam groeit en mals blijft en sneeuwbedekking schaars is.

Hoeveel ganzen er ruim honderd jaar geleden waren, is niet goed bekend. Van een aantal soorten zoals Toendrarietgans (*Anser fabalis rossicus*) en Rotgans (*Branta bernicla*) is bekend dat ze zeer talrijk waren.

Hoe belangrijk ganzen in Nederland waren, blijkt wel uit de ontwikkeling van een speciale vangtechniek met slagnetten en levende lokganzen, waarmee ganzen voor de 'pot' werden gevangen. Deze manier van gansenvangen is in geen enkel ander land tot ontwikkeling gekomen. Deze traditionele techniek wordt nu nog steeds toegepast door leden van de Vereniging van Ganzenvangers, maar nu voor wetenschappelijk onderzoek (Ebbing et al., dit nummer).

Het feit dat ganzen tegenwoordig op veel plekken in Nederland dicht benaderd kunnen worden zonder dat ze opvliegen, is ongetwijfeld een gevolg van de volledige bescherming sinds 1999: ze zijn veel minder schuw. Ook agrarische natuurverenigingen, die ganzen opvangen, bieden toeristen de mogelijkheid om van de indrukwekkende gansenscharen te genieten. Sommige agrarische

natuurverenigingen hebben zelfs lespakketten voor scholen over de ganzen ontwikkeld. Vogelbescherming Nederland heeft een speciale brochure ontwikkeld 'Tour de Gans' om het kijken naar ganzen in Nederland te propageren.

In Vlaanderen waren ganzen al langer minder schuw, omdat daar de jacht al veel langer gesloten is. De korte benaderingsafstand is ook een groot voordeel voor waarnemers die met halsbanden en kleureringen gemerkte ganzen willen identificeren.

In Vlaanderen wordt gestreefd naar een zo goed mogelijk samengaan van groeiende ganzenpopulaties, landbouwbelangen en natuurgebonden recreatie.

De toename van de ganzen in Nederland en Vlaanderen kan als een groot succes voor de natuurbescherming worden gezien en toont bovendien de grote veerkracht van de natuur, waarbij diersoorten dankbaar de ecologische ruimte benutten die hen wordt geboden. Zelfs de als traditioneel bekend staande ganzen zijn uitstekend in staat zich aan veranderende omstandigheden aan te passen (Koffijberg et al., dit nummer).

Zijn overwinterende ganzen te sturen?

De toename van de overwinterende ganzen heeft echter ook een keerzijde. Al die ganzen leggen beslag op natuur- en landbouwgrond. Hun aanwezigheid heeft gevolgen voor het agrarisch grondgebruik, voor het natuurbeheer en voor het faunabeheer van de gebieden waar zij zich ophouden. Met de overwinterende ganzen is inmiddels veel ervaring opgedaan met opvangen, beheren, bejagen en verjagen. Toch blijkt de stap naar een structureel ganzenopvangbeleid een lastige, zoals blijkt uit het artikel van van der Zee et al. en van Bommel & van der Have (dit nummer). Het opvangbeleid is niet effectief genoeg en bovendien erg kostbaar. Ook komt er protest uit de samenleving tegen de grote aantallen ganzen die onder het motief 'ondersteunend afschot' jaarlijks worden gedood.

De afgelopen jaren kon het onderzoek naar terreingebruik door ganzen in Nederland en naar de draagkracht van voedsel terreinen worden geïntensiveerd (Bos et al., dit nummer). Daarbij bleek dat de huidige 80.000 ha aan opvanggebied voldoende capaciteit heeft om alle ganzen op te vangen. Toch zitten niet alle ganzen binnen de aangewezen opvanggebieden (van der Zee et al., dit nummer). Aangezien de opvanggebieden aan alle denkbare eisen voldoen – rust, terreingesteldheid, voedselaanbod, ligging ten opzichte van slaapplekken – moet de sleutel buiten de opvanggebieden worden gezocht. Het voedselaanbod op de cultuurgraslanden en akkers is daar kennelijk zo interessant dat dit concurreert met het aanbod binnen de opvanggebieden. Zonder een effectieve verjaging zal het opvangbeheer dus niet slagen. Dit betekent dat er hogere eisen aan de rust in de opvanggebieden en aan de verjaging daarbuiten zullen moeten worden gesteld. Het is maar zeer de vraag in hoeverre effectieve verjaging in Nederland met het huidige potentieel aan jagers en verjagers haalbaar is. In Vlaanderen kwamen na het geheel stoppen van de jacht nergens meer grote concentraties ganzen voor. Daar verspreidden de ganzen zich zodanig dat er ook nergens meer grote landbouwschade optrad (Kuijken, dit nummer). In hoeverre dit verschijnsel specifiek in Vlaanderen het geval is, omdat de ganzen daar relatief

Een grote groep Brandganzen (foto: Berend Voslamber).

Grauwe ganzen foeragerend op wintertarwe (foto: Berend Voslamber).

vroeg in het seizoen alweer noordwaarts trekken, is niet duidelijk. In Nederland treedt de meeste landbouwschade vooral in het vroege voorjaar op, als het gras en de wintertarwe weer beginnen te groeien.

Het is moeilijk om vast te stellen of het nieuwe ganzenbeleid in Nederland een succes kan worden. De opvangpercelen zijn sinds kort duidelijk begrensd. De dichtheid van de opvangpercelen kan echter wel worden verbeterd. Veel opvanggebieden hebben een 'rafelige' buitengrens, vertonen 'witte vlekken' en overlappen onvoldoende met de feitelijke foerageergebieden van ganzen. Bij het begrenzen van de opvanggebieden is te veel naar de belangstelling van de boeren gekeken en te weinig naar het feitelijke voorkomen van de ganzen. Dit komt de effectiviteit van het opvangbeheer niet ten goede.

De effectiviteit van het opvangbeheer zal zeker toenemen wanneer de begrenzing van de opvanggebieden beter wordt afgestemd op het feitelijke verspreidingspatroon van de ganzen. De vrees dat Nederland door het verjagingsbeleid minder aantrekkelijk zou worden voor ganzen is ongegrond gebleken, maar bij de verjaagacties werden wel forse aantallen Grauwe - en Kolganzen (*Anser albifrons*) geschoten.

Het is een uitdaging voor alle betrokkenen om hier de komende jaren een oplossing voor te vinden. Minister Verburg van LNV heeft hen, blijkens een brief aan de Tweede Kamer (dd. 1 okt. 2009 kenmerk NLP.2009.1431) tot 2012 de tijd gegeven.

Effecten van klimaatverandering

De aantallen ganzen zijn sterk toegenomen. Wel is er lokaal dichtheidsafhankelijke afvlakking van de aantallen te zien, maar een aantal soorten (met name de Brandgans) blijkt ook in staat nieuwe geschikte broedplaatsen te vinden waardoor de totale populatie toch door kan groeien (Koffijberg et al., dit nummer). De internationale tellingen van ganzen, waar de vele SOVON-tellers vanuit Nederland een belangrijke bijdrage aan leveren, blijven van essentieel belang om de aantalsontwikkeling van de ganzenpopulaties te monitoren en om het opvangbeleid te kunnen bijsturen.

Het volgen van individueel gemerkte ganzen met kleurringen of halsbanden heeft een grote vlucht genomen (Ebbinge et al., dit nummer). Dit levert een schat aan gegevens op over de verplaatsingen van individuele ganzen en hiermee kan ook de jaarlijkse overleving vastgesteld worden. De vele aflezingen die worden ingevoerd op www.geese.org vormen een goed uitgangspunt om overlevingsanalyses uit te voeren, die op hun beurt kunnen worden aangewend om bijvoorbeeld effecten van veranderingen in jachtdruk te bestuderen.

De zachtere winters laten zien dat er minder Kolganzen in Engeland en Vlaanderen overwinteren, en juist meer in Zuid-Zweden. Dat duidt op een verschuiving van de overwinteringsgebieden naar het noordoosten. In Nederland komen de Kolganzen echter

wel veel vroeger in de herfst aan. De sterk toegenomen aantallen Brandganzen blijven tegenwoordig veel langer, tot in mei, in Nederland pleisteren, geheel in tegenstelling tot wat verwacht werd nu de winters zoveel zachter zijn, maar wel in lijn met de expansie van deze soort naar broedgebieden op gematigde breedte.

Er zijn dus verschillende, deels tegengestelde trends in de aantallen overwinterende ganzen waarneembaar. Van een duidelijke aanzet tot verschuiving van de pleisterplaatsen in noordelijke richting, zoals we op grond van de klimaatverandering zouden mogen verwachten, is echter nog geen sprake.

Er zijn wel aanwijzingen dat er, tengevolge van de gewijzigde timing van de trek, nieuwe interacties tussen de soorten optreden. De Brandgans die met zijn korte snavel het gras zeer kort weet te houden, is er waarschijnlijk de oorzaak van dat op veel plaatsen Kolganzen en Kleine rietganzen verdwenen zijn. In het verleden is ditzelfde fenomeen opgemerkt in gebieden waar de Kolgans toenam ten koste van Toendriërietganzen. Het feit dat de Rotgans de afgelopen 15 jaar sterk in aantal is afgenomen, zou veroorzaakt kunnen zijn door de langere aanwezigheid in het voorjaar van grote aantallen Brandganzen, ook in gebieden waar van oudsher Rotganzen verblijven. Dat deze interacties optreden is wel duidelijk, maar de omvang ervan is niet bekend.

In de herfst vormen grote groepen overvliegende ganzen een vertrouwd beeld (foto: Berend Voslamber).

Grenzen aan de groei?

Hoe lang de aantallen ganzen nog zullen blijven groeien is ongewis. Inmiddels wordt bij meerdere arctisch broedende soorten een afnemend broedsucces vastgesteld (Koffijberg et al., dit nummer). Vooral Grauwe gans en Brandgans blijven als wintergast echter jaarlijks in aantal toenemen. Door de stijgende aantallen ganzen is steeds meer gebied nodig, te meer nu de laatste jaren ook steeds grotere aantallen ganzen in Nederland broeden: Hierbij gaat het om Grauwe ganzen, Brandganzen, en in sterk toenemende mate ook om de Grote Canadese gans (*Branta canadensis*). Hoe die aantalsontwikkeling verder zal gaan, is nog moeilijk te zeggen, maar ook bij deze soorten lijkt inmiddels sprake van een afnemend broedsucces. Het aanleggen van moerasgebieden binnen de Ecologische Hoofdstructuur, omringd door eiwitrijke graslanden, schept vanzelfsprekend veel goede broedgelegenheden voor Grauwe ganzen, maar de toename van het aantal Vossen (*Vulpes vulpes*) verlaagt het broedsucces van zowel Grauwe ganzen als Brandganzen. En wat zal er gebeuren als er meer Zeearenden (*Haliaeetus albicilla*) in Nederland gaan broeden?

Grauwe gans met jongen (foto: Berend Voslamber).

Landbouw en jacht als sleutelfactoren

Rond 1960 waren de aantallen ganzen gedecimeerd en maakte men zich zorgen over de te hoge jachtdruk. In 1970 kwam hier een kentering in, omdat jagers en natuurbeschermers in gezamenlijk overleg de jacht sterk beperkten. Al snel zette een onverwacht spectaculair herstel van de aantallen in (Koffijberg et al., Devos & Kuijken, dit nummer). De jacht werd in Nederland helemaal gesloten in 1999.

In de periode dat de aantallen ganzen weer toenamen, is ook de landbouw steeds intensiever geworden. Hierdoor is vooral in de wintermaanden de draagkracht van de graslanden voor grazende ganzen sterk verhoogd. Buitenlandse studies wijzen er op dat sommige soorten hierdoor ook in staat waren hun broedsucces te verhogen (Koffijberg et al., dit nummer). Het feit dat er in het begin van de twintigste eeuw bij extensieve landbouw toch ook veel ganzen waren, roept echter de vraag op in hoeverre het voedselaanbod werkelijk de aantallen ganzen beperkt.

Zowel de jachtbeperkingen als de verhoging van het voedselaanbod speelden tegelijkertijd en het is het meest waarschijnlijk dat de aantalstoename een effect is van de combinatie van beide factoren. Doordat in de voorjaarsmaanden het gras te snel groeit, zijn Brandganzen en Rotganzen 'veroordeeld' tot de minder intensief bemeste grasland- en kweldergebieden. Tijdens de wintermaanden is intensief bemest grasland favoriet (Bos et al., dit nummer)

Sommigen opperen al dat de jacht ook op Brandganzen buiten de opvanggebieden weer geopend moet worden. Dit is echter geen realistisch perspectief, omdat dit grote reacties zou oproepen in de samenleving. Ook bij het zogenaamde 'ondersteunend afschot' als onderdeel van de schadebestrijding kunnen wat dat betreft vraagtekens worden gezet. In de praktijk blijkt schadebestrijding nog teveel een vrijbrief om te jagen. Dit soort maatregelen is alleen te verdedigen wanneer zij gedoseerd en doelgericht wordt ingezet en bovendien effectief is.

Ondanks dit alles worden er op jaarbasis grote aantallen ganzen geschoten in Nederland. Het gaat in totaal om vele tienduizenden en mogelijk meer dan 100.000 ganzen. De grootste aantallen worden geschoten van Kolgans en Grauwe gans. Bij de laatste lijkt het om meer dan 80.000 vogels op jaarbasis te gaan. Als we daarbij bedenken dat een groot aantal vogels wel, maar niet dodelijk geraakt wordt en er bovendien veel verstoring optreedt voor de overige fauna, is het de vraag of dit aanvaardbaar is.

Broedende ganzen, een nieuw fenomeen

De snel toenemende aantallen in Nederland broedende ganzen baren veel boeren zorg. Met de overwinterende ganzen hebben veel boeren nu wel leren leven, maar ganzen op het land in de tijd dat het gras sterk groeit wordt door hen als bijzonder lastig ervaren (Nijland, dit nummer). Naast het missen van de eerste snee,

wordt ook de verse ganzenmest vaak genoemd als factor die kuilgras voor koeien minder aantrekkelijk maakt. Natuurbeschermers maken zich zorgen over de sterke afname van het aantal broedparen weidevogels die mogelijk veroorzaakt zou kunnen worden door de toegenomen aantallen ganzen. Een eerste onderzoek naar dit probleem laat zien dat de effecten op eenmaal op het nest zittende weidevogels mee lijken te vallen maar dat de invloed op vestiging en nestplaatskeuze nader onderzocht moet worden (Kleijn & Bos, dit nummer).

De laatste tijd worden klachten over landbouwschade ook in Vlaanderen steeds talrijker, onder meer door de opkomst van populaties broedende Grauwe ganzen en Grote Canadese ganzen en veranderende landbouwpraktijken met meer kwetsbare akker-teelten in voormalige graslandgebieden en vervroegde maaidata. Een nieuw vergoedingsbesluit van de Vlaamse overheid voorziet in een meer soepele procedure voor het uitbetalen van schadevergoedingen, waardoor dit probleem hopelijk wordt opgelost. Met de broedende en overzomerende ganzen is er nog weinig ervaring. Het is nog niet precies bekend met welke aantallen de komende jaren rekening moet worden gehouden. Het populatiebeheer is ingewikkeld, omdat dit plaatsvindt tijdens het broedseizoen en dus allerlei neveneffecten heeft op andere dieren. Er kleven ook ethische bezwaren aan het populatiebeheer, zodra eieren of weerloze jongen en ruiende volgroeide dieren in natuurgebieden worden gedood, terwijl er geen tastbaar effect van deze maatregel is vastgesteld. Het is duidelijk dat er van de overzomerende en broedende ganzen nog te veel onbekend is om tot een structureel beheer te kunnen komen (Voslamber et al., dit nummer). In de praktijk is al op diverse plaatsen in Nederland actie ondernomen om de aantallen Grauwe ganzen in Nederland te beperken (Voslamber, Van den Boom et al., dit nummer). Nesten worden onder meer onklaar gemaakt door eieren te prikken. Tot nu toe lijkt deze maatregel nauwelijks nog effect te sorteren op de populatiegroei, doordat het succes van de overgebleven nesten voldoende is om de populatie op peil te houden. Ganzen zijn op Texel in de ruitijd bijeengedreven (2008) en gedood, en ganzen worden in toenemende mate geschoten. Wat het effect van deze aantalsbeperkende maatregelen voor Grauwe ganzen is, wordt nog bestudeerd.

Ook in Nederland broedende Brandganzen worden geschoten of gevangen en gedood met speciale vergunningen. Het opmerkelijke feit doet zich hier voor dat er weinig publieke commotie ontstaat bij het jaarlijkse afschieten van vele duizenden volwassen ganzen, terwijl er wel hevig geprotesteerd wordt tegen het doden

Close-up van een volwassen Grauwe gans (foto: Berend Voslamber).

van enkele honderden jonge ganzen bij het bestrijden van concrete schadeproblemen in en rond natuurgebieden. Alsof een gans in een natuurgebied meer waard is dan daarbuiten. Hieruit blijkt maar weer dat de overlast van broedende ganzen niet alleen moet worden bestreden door beheer van de ganzen maar ook door het beheer van emotie.

Er zal de komende jaren dus geïnvesteerd moeten worden in proefprojecten naar nieuwe, diervriendelijke maatregelen om de broedpopulaties in probleemgebieden in toom te houden. Anderzijds zal moeten worden besloten in welke (natuur)gebieden de broedende ganzen gewenst zijn (en dus niet bestreden worden) en in welke gebieden niet. Duidelijkheid hierover is noodzakelijk met het oog op een effectief beheer van de broedende ganzen.

Grauwe gans met halsband Z90 op maïsstoppeveld (foto: Berend Voslamber).

Effecten van ganzen op natuurgebieden

Boeren verwijten de natuurbeschermingsorganisaties nog wel eens dat veel meer ganzen in natuurgebieden opgevangen zouden moeten worden.

Verschraling van landbouwgebieden en uiterwaarden, nadat deze tot natuurgebied zijn omgevormd, leidt aantoonbaar tot een sterk verminderd ganzenbezoek. Ondanks dat de draagkracht in de wintermaanden van de onbemeste natuurgebieden veel lager is dan bij gangbaar boerengrasland komen hier echter wel degelijk ganzen voedsel zoeken. Kennelijk wordt het mindere voedselaanbod in deze gebieden tot op zekere hoogte gecompenseerd door andere factoren. Te denken valt hierbij aan rust, veiligheid en nabijheid van water. De beheerders van natuurgebieden met ganzenopvang moeten dan wel de vinger aan de pols van het verschralingsbeheer houden en maatregelen treffen wanneer het voedselaanbod voor ganzen ongeschikt dreigt te worden.

Eutrofiëring van voedselarme vennen door de mest van daar slappende ganzen is een punt van zorg (Brouwer & van den Broek, dit nummer). Het sterk begrazen van Riet en oevervegetaties door broedende en ruiende Grauwe ganzen heeft daarentegen in de Oostvaardersplassen geleid tot de nodige openheid (Vulink et al., dit nummer), maar kan in andere gebieden tot te beperkte aangroei van oevervegetaties leiden (Vulink et al., dit nummer; Bakker, dit nummer). Ernstige ongewenste effecten vragen om een assertief ingrijpen van de beheerder (Brouwer & van den Broek, van den Boom et al., dit nummer).

Internationale verantwoordelijkheid

De enorme zwermen ganzen vormen een indrukwekkend natuurgebeuren in de Lage Landen, dat zijn weerga in Europa nauwelijks kent. Vergelijkbaar met wat eens de bizon op de Noord-Amerikaanse prairies waren, of de Flamingo's van het Nakuru-meer. Een dergelijk spektakel mag wat kosten en kan ook inkomsten genereren. Een ganzensafari in de Nederlandse delta is een lonkend perspectief. Gezien de nog steeds optredende populatiegroei van vooral Brandgans en Grauwe gans is te verwachten dat er in de toekomst meer ruimte nodig zal zijn, tenzij de overheid besluit de aantallen te gaan beperken. Dergelijke maatregelen zullen altijd in internationaal verband genomen dienen te worden. Het blijven ten slotte trekvogels waarvoor Nederland en België een belangrijke internationale verplichting zijn aangegaan door de Europese Vogelrichtlijn en het ondertekenen van de African Eurasian Waterbird Agreement en de Bonn-conventie.

Nederland is met zijn opvangbeheer van overwinterende ganzen zeker op de goede weg en kan hiermee zijn internationale reputatie als gastheer voor ganzen waarmaken. Rijk, provincies, beheerders, boeren, jagers en onderzoekers zullen de komende jaren echter nog veel moeten investeren en samenwerken om tot een effectief en structureel ganzenbeheer te komen. De eerste concrete stappen zijn gezet....

Dr. B.S. Ebbinge
Alterra
Postbus 47
6700 AA Wageningen
bart.ebbinge@wur.nl

Drs. B. Voslamber
SOVON
Toernooiveld 1
6525 ED Nijmegen
berend.voslamber@sovon.nl

M. Wesselius
Provincie Fryslân
Postbus 20120
8900 HM Leeuwarden
m.wesselius@fryslan.nl

Drs. J.C.E.W. Hooijmeijer
Centre for Ecological and Evolutionary Studies (CEES),
Animal Ecology Group
Universiteit Groningen
Postbus 14, 9250 AA Haren
j.c.hooijmeijer@rug.nl

Drs. P.J. van der Reest
Provincie Zeeland
Postbus 165
4330 AD Middelburg
pvr@zeeland.nl

Drs. H.L. Schimmel-ten Kate
De Levende Natuur
Lekkumerweg 87
9081 AK Lekkum
redactie@delevendenatuur.nl